

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2011-01-21

UDK 821.163.6.09Pahor B.

MODERNOST OSREDNJEGA ŽENSKEGA LIKA V ROMANU *PARNIK TROBI NJI* SKOZI VLOGO POHAJKOVALKE – *FLÂNEUSE*

Maja SMOTLAK

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: maja.smotlak@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Prispevek analizira razmerje, ki ga protagonistka romana Borisa Pahorja Parnik trobi nji razvije v odnosu do prostora, zlasti do Trsta, po katerem se giblje v večjem delu pripovedi. Omenjeni odnos se pokaže za posebno zanimivega zlasti zaradi vloge flâneuse oziroma pohajkovalke po tržaških ulicah, ki jo avtor nameni osrednji figuri omenjenega literarnega dela, s pomočjo česar ustvari nadvse moderen ženski literarni lik in preko tega tudi svojevrstno upodobitev Trsta znotraj slovenske književnosti.

Ključne besede: Boris Pahor, *Parnik trobi nji*, ženski lik, pohajkovalka [*flâneuse*], *flâneur*, Trst

MODERNITÀ DELLA PROTAGONISTA FEMMINILE DEL ROMANZO *QUI È PROIBITO PARLARE* ATTRAVERSO IL RUOLO DELLA *FLÂNEUSE*

SINTESI

*Il presente contributo verte sull'analisi del rapporto che la protagonista del romanzo di Boris Pahor *Qui è proibito parlare* (*Parnik trobi nji*) instaura con l'ambiente, soprattutto Trieste, in cui si trova a muoversi per gran parte della narrazione. Tale rapporto appare di particolare interesse soprattutto in virtù del ruolo di flâneuse della protagonista, che trascorre buona parte del suo tempo andando a zonzo per le vie della città. Ed è proprio il ruolo di flâneuse a conferire a questa figura femminile un'aura di estrema modernità, permettendo altresì all'autore di dare una rappresentazione di Trieste del tutto peculiare nel panorama letterario sloveno.*

Parole chiave: Boris Pahor, *Qui è proibito parlare*, figura femminile, bighellona [*flâneuse*], *flâneur*, Trieste

UVOD

V romanah Borisa Pahorja nemalokrat naletimo na ženske figure, ki so predstavljene kot karizmatične osebnosti, večidel postavljene v vlogo spremljevalnih figur osrednjih likov, moških intelektualcev. V romanu *Parnik trobi nji* (1964) se zgodi ravno nasprotno, in sicer kot glavno osebo pripovedi pisatelj postavi ženski lik, mlado tržaško Slovenko Emo. Protagonistko izriše kot psihološko dodelano in kompleksno osebnost, kot moderno žensko literarno figuro, ki se razvija in živi skozi osebno, erotično in družbeno razsežnost, zavzema različne zasebne in družbene vloge – hčere, partnerice, ilegalke. Skozi roman lahko sledimo Eminemu razvoju od dekliskosti do ženskosti preko njenih notranjih meditacij in psihičnih stanj, ki se nenehno prepletajo in dopolnjujejo z doživetji ob stiku z družbo, mestom in naravo. Še posebno zanimiv je prikaz Eme kot popotnice skozi fizični prostor. Odnos, ki ga vzpostavi do Trsta, svojega rodnega mesta, namreč v marsičem spominja na lik *flâneurja* oziroma *flâneuse*, tj. pohajkovalke, s katero Pahor tudi v tem svojem romanu prispeva k sooblikovanju idejne in semantične podobe Trsta.

TRST KOT STALNICA PRIPOVEDNE PROZE
BORISA PAHORJA

Za roman *Parnik trobi nji* lahko z gotovostjo trdimo, da se pisatelj tudi v tem delu ne izneveri svoji vsebinski samosvojesti. Ta se pokaže že ob poskusu opredelitve okoliščin, v katere avtor umešča literarne like omenjenega romana. Odgovore na vprašanja, v kateri prostor in čas so umeščeni osrednji literarni liki, kdo jih obkroža in kako so okarakterizirani, dobimo znotraj štirih poglavitnih jeder,¹ ki predstavljajo konstante tudi v Pahorjevem opusu nasploh. To so Trst s svojo okolico (stalnica 1), Slovenci na Primorskem (stalnica 2), totalitarizmi dvajsetega stoletja (stalnica 3) in humanistične vrednote (stalnica 4).

Če se torej vprašamo zgolj po kronotopu romana *Parnik trobi nji*, najdemo odgovor v Trstu z njegovo okolico v drugi polovici tridesetih let dvajsetega stoletja. Ta je najbolj razviden v prvem delu romana, ko poleti leta 1939, v času fašistične oblasti, tržaška Slovenka Ema po vrnitvi iz Milana v rodni Trst med mučnim iskanjem službe tava po tržaških ulicah. Ob tem jo spremljajo strahovi iz preteklosti, spomini na izgu-

bljene starše in sestro, ki se je izneverila slovenstvu ter prestopila v fašistične vrste. Pesimističnemu začetku romana, zaznamovanemu predvsem z notranjo stisko protagonistke, vnašajo svetlobo le prizori, vezani na pokrajino, geografski prostor, mesto Trst in njegovo morje, medtem ko se v ozadju odvija fašistično nasilje, ki skozi pripoved vse bolj stopa v ospredje. Trst tako v romanu *Parnik trobi nji* najde eno svojih najbolj prepričljivih upodobitev, saj zaživi skozi raznolike in kontradiktorne aspekte mesta, ki odbija, a obenem vsakič znova usodno privlači svojega človeka, da se od njega ne more nikdar resnično ločiti in se zato neprestano vrača vanj. Kot pravi Igor Škamperle (2010, 14): »Trst je lep, vendar ga ni lahko razumeti« in kot tak se stalno pojavlja tudi v Eminem osebnostnem, ljubezenskem in družbenem razvoju.

Skozi pripoved Pahor mestoma razširi svoje obzorje dlje od tržaškega okolja, tako da prek vložene zgodbe, ki jo Ema narekuje prijateljici za nelegalni tisk, spregovori o koprskem škofijskem zavodu in opredelitvi Cerkev v odnosu do fašizma in Slovencev na Primorskem. Poleg tega pospremi Emo na kratkotrajne oddaljitve od Trsta, na izlet z Danilom, ljubljnim moškim, v Gradež in Barbano, na obisk prijatelja v Padovo in Danila na jug Italije, ko mora ta služiti v italijanski vojski. Kljub omenjenim Eminim kratkotrajnim oddaljitvam od Trsta njegova pomembnost vseskozi izrazito nadvladuje ostale kraje romana.

LIK POHAJKOVALKE
V LITERARNEM USTVARJANJU

Pahor nameni Emi v razmerju do Trsta odnos, ki v marsičem spominja na lik *flâneurja*, tj. pohajkovalca. Ta se je prvič pojavil v devetnajstem stoletju v besednem ustvarjanju Charlesa Baudelaira. Prvi je ta izraz teoretsko obravnaval Walter Benjamin leta 1929 v literarni kritiki *Flâneurjeva vrnitev* (*Die Wiederkehr des Flâneurs*) (Rignall, 1989, 112). Označeval je »pesnike in intelektualce, ki se sprehajajo med množico potrošniških meščanov in kritično opazujejo njihovo obnašanje« (Nuvolati, 2006, 7), s časom pa se je pomen tega razširil. Ravno zaradi raznolikih upodobitev,² ki jih je do danes *flâneur* prevzemal, postaja določitev tega lika vse bolj zapletena.

Pri liku *flâneurja* se za problematičnega izkaže tudi spol. *Flâneur* je izvirno figura moškega spola, ki izhaja

1 Oblikujemo jih lahko na podlagi predhodnih razvrstitev in študij Evgena Bavčarja (1989), Marije Pirjevec (1992), Denisa Poniža (1993), Helge Glušič (2002), Dušana Jelinčiča (2006), Elvia Guagninija (2006), Tatjane Rojc (2006; 2010) in Mirana Košute (2008), ki so že opozarjale na nekatere izmed njih.

2 V sodobnosti je govor o izginjanju klasičnega lika *flâneurja*, kar je pogojeno z nezmožnostjo čudenja v času, ko se zdi, da ni več kaj odkriti. Nekdanjega *flâneurja* nadomešča t. i. »cyberflâneur« (Nuvolati, 2006, 18), ki se umešča že v čas post-postmoderne družbe. Ta se anonimno, skrito in izjemno hitro premika po virtualnem svetu, teži k vzpostavljanju vse večjega števila stikov, ne da bi jih zaživel v konkretni obliki, čeprav je dejansko izjemno željan komunikacije.

iz ene od hierarhičnih binarnih opozicij,³ in sicer: javno življenje naj bi bilo stvar moških, medtem ko naj bi ženskam pripadalo mesto v zasebnosti. Takšna miselnost se je še posebno utrdila v devetnajstem stoletju, ko je z industrializacijo in množičnim zaposlovanjem moških zunaj družinskih gospodinjstev prišlo do ostre delitve na javno in zasebno (Wolff, 1989, 151). Ti družbeni dejavniki so sooblikovali mentaliteto, ki je skoraj do polovice dvajsetega stoletja ženski onemogočala izkušanje *flâneurstva*. Lik pohajkovalke je obstajal, a je bil zelo redek (Nuvolati, 2006, 121). Premikanje ženske po mestu je bilo namreč vezano predvsem na delo, nakupovanje in spremljanje drugih družinskih članov. To je pomenilo, da ženski ni bila dana možnost oddaljitve in razbremenjenosti, ki sta nujen pogoj *flâneurstva*. Poleg tega naj bi bilo obiskovanje nekaterih četrti za žensko, ki je sama, posebno nepriljubivo zaradi možnih nevarnosti in mimoidočih, za katere je ženska brez družbe lahko pomenila le eno. Ženske, ki se gibljejo po mestu, so bile za *flâneurja* tako največkrat zgolj predmet zanimanja. Zanimivo pa je, da so v mestnem vrvežu prevzemale *flâneurjevo* pozornost največkrat tiste, ki so »inkarnacija skušnjave in greha« (Nuvolati, 2006, 121), torej ustrezajo predstavam t. i. demonske ženske,⁴ medtem ko sta bili ženskam, upodobljenim znotraj doma, zagotovljeni lastnosti skrbnosti in materinskosti, značilni za angelske ženske. Mestna ženska, ki je zanimala *flâneurja*, je nastopala predvsem v dveh vlogah. Bila je nakupovalka v velikih trgovinah ali prodajalka svojega telesa.

Nekatera feministična gibanja so zaradi tega kritizirala lik *flâneurja*, v kolikor je bil zasnovan kot izključno moški lik. Kot alternativo temu so oblikovala pojem horastra [*choraster*], ki naj bi označeval drugačen pristop opazovanja mesta, kot velja za *flâneurja*. *Flâneur* opazuje kraj z določene razdalje in s hladnostjo, ne da bi sodeloval v njem, kar naj bi veljalo za moško perspektivo, medtem ko naj bi bil horaster kot nosilec ženskega principa tisti, ki se izpostavi in stopa v stik z okoljem, razumljenim kot hor [*chor*]. V Platonovi filozofiji je to prostor med bitjo in nastajanjem, poln pomenov, ki mu jih pripišejo tisti, ki v njem delujejo. Manj skrajni feminizmi, ki so se ukvarjali s tem vprašanjem, pa zagovarjajo stališče, da lik pohajkovalke lahko zasledimo v vseh obdobjih in različnih oblikah. Iskati bi jih morali že v figurah preteklosti, kakršne so bile ženske srednjega družbenega sloja devetnajstega stoletja, ki so se udeleževale čajank, obiskovale velika nakupovalna središča,

okrepčevalnice in druge javne prostore. Bile pa so v literaturi največkrat prikazane v negativni luči v obliki predhodno omenjenih stereotipnih negativnih ženskih likov. Nuvolati (2006, 124) trdi, da čeprav se je število pohajkovalk s časom povečalo, še danes nastopa v dejavnosti *flâneurstva* pogosteje moški kot ženska, pri čemer prisotnost žensk na ulici danes nima več nekdanje negativne konotacije, temveč predstavlja trenutek osvoboditve in modernizacije družbe.

Em a kot pohajkovalka po tržaških ulicah

Če se glede na povedano poskušamo ozreti po liku Eme v prvi fazi njenega razvoja, ko je njen pogled uprt vase, prepoznamo, da je ta v marsičem blizu *flâneurju*. V njej lahko razberemo malodane vse lastnosti *flâneurstva*, čeprav avtor meni, da se Ema razlikuje od tradicionalnega *flâneurja* po tem, da njeno pohajkovanje sprožijo zunanje okoliščine, medtem ko je pohajkovanje tradicionalnega *flâneurja* samo sebi namen. Kljub temu Emino stanje osamljenosti, lenarjenja, neobremenjenosti s časom, vzpostavljanje intenzivnega stika s kontekstom, opazovanje in interpretacija, ki je enkrat skorajda znanstvena, spet drugič poetična, dovoljujejo, da jo lahko uvrstimo v tip domače pohajkovalke. Za slednjo je značilno, da se giblje po svojem rodnem mestu, obenem pa nanj gleda z določeno distanco, ki ji omogoča opaziti detajle. Značilno je, da živi v najetem stanovanju, ne potuje veliko in ob opazovanju mesta čustva prevzamejo pomembnejšo vlogo kot pri pohajkovalcu, ki odhaja v oddaljene kraje. Pri domači pohajkovalki gre bolj za izvirno doživljanje, dekonstrukcijo in rekonstrukcijo že znane realnosti kot za odkrivanje resnično novega.

Em a zavzema še posebno zanimiv položaj, saj kot otrok živi v Trstu. Zaradi očetove premestitve, ki jo določi fašistična oblast za slovenske železničarje in druge državne uslužbenke, dolgo časa s starši in sestro biva v Milanu. Po očetovi smrti se z materjo in sestro vrne na Kras. Ta za Emo ni zatočišče pred mestom, varen in pristen kraj, v katerem je v tradiciji slovenske književnosti v Italiji slovenskemu človeku najlepše. Pahor priznava pomembnost Krasa za Slovence v Italiji, saj naj bi iz tega mlade slovenske moči dotekale v mesto in ga držale pri življenju. Obenem pa v pokrajino borov vnese tudi negativne prvine. Zlasti skozi Emino perspektivo je Kras vezan na čas sestrinega moralnega izmaličenja in

3 Ena izmed stičnih točk sicer razdrobljenih in raznovrstnih pogledov snovalk študij ženskih podob v okviru feministične literarne vede je domneva, da je tudi literarno misel zaznamovalo konceptualno mišljenje Zahoda, za katero je že Jacques Derrida trdil, da naj bi izhajalo iz para moško-žensko, pri čemer je v splošnem pojmovanju zahodnih kultur prvi princip, ki izhaja iz prisotnosti falusa kot simbola oziroma označevalca moči, povezan s pozitivnim vrednotenjem, drugi pa temelji na simbolu vagine, ki naj bi simbolizirala izgubo in odsotnost, povezano z negativnim in nemočnim. To naj bi po Derridaju kazalo na falologocentriem Zahodne misli, ki naj bi bila potemtakem usmerjena k zatiranju in obvladovanju žensk, iz česar izhajajo različne teoretičarke, ko menijo, da so ženski liki v delih piscev stereotipni, neresnični in prevečkrat marginalni.

4 Mary Ellmann, Kate Millet, Julia Kristeva kot tudi Sandra M. Gilbert in Susan Gubar (Moi, 1999) so bile med prvimi teoretičarkami in raziskovalkami, ki so eksplicitno izrazile opazko, da se v književnosti pojavlja največkrat prikaz žensk kot freudovskega nedostopnega in neznanega »temnega kontinenta«, in sicer preko izrazito angelskih ali pošastnih figur.

materinega trpljenja ob sestrinem verbalnem nasilju in grožnjah, zato se ji zdi, da v njem človek ni nič bolj obvarovan pred zlomom kot v mestu. Zvesta tradiciji osrednjih Pahorjevih literarnih likov je Ema mestni človek, ki v mestu prepozna mnoge pasti, a obenem tudi okolje, v katerem lahko polno zaživi. Dolgotrajna oddaljenost od rodnega mesta pri Emi povečuje »občutek ranljivega brezdomstva« (Pahor, 2009, 279), oddaljeno držo do kraja, ki ga opazuje, a hkrati njeno opazovanje ni nikdar resnično neprizadeto, brez čustev ali spominov.

Ema se po mestu giblje svobodno, samostojno po različnih mestnih predelih in ob vseh urah, tako da priča o spremembah, ki se dogajajo v mestu glede na čas in specifičen prostor. S tega vidika je zelo blizu moški interpretaciji *flâneurstva*, toda pisatelj prikaže, da tržaška družba tridesetih let dvajsetega stoletja še ni pripravljena sprejeti take ženske figure, saj se mora Ema na svojih večernih sprehodih pogosto soočiti z neprijetnimi namigovanji in opazkami moških. Običajno je med svojimi večernimi sprehodi sama, na ulici se zdi, da so edine ženske poleg nje le še prostitutke. Tako se ji na primer pripeti, da ujame pogovor delavcev v gostilni, ki med kartanjem trosijo opazke na njen račun, še bolj neprijetno pa je srečanje s skupino vojakov, ki jo zvečer na ulici nadlegujejo.

»*Ei, bionda!*«

To je vzklík prvega, a hitro mu sledi spremljiva žeb-ljev drugih podplatov.

»Kam se ti, hudiča, tako mudi!«

»Nismo pijani.«

Spet žvenket žeb-ljev na skrli.

Razburjeno jemlje ključ iz torbice in ga vtika v ključavnico; pri tem jo je sram, da se jim ne postavi po robu, obenem se obsoja, ker jo tako ogovarjajo. In sunkovito rožlja s ključem.

»*E fermati!*« pravi glas že tik ob nji.

»Ne mara za vojake, vlačuga.«

»*E sta'zitto.*« Ta je tik za njenim hrbtom, in zdi se ji, da čuti tudi drsljaj prstov na rami, a tisti trenutek že stopi v vežo, že potisne vrata pred sabo.

/.../

In ne ve, zakaj ne odide, morebiti ima vtis, da je bolj zanesljivo njeno koleno, ki ga tišči v vrata, kakor ključavnica.

Zdaj so se koraki že vsi oddaljili; a ta trenutek je čutiti rahel pritisk ob les.

»Odpri, odšli so.« In sliši njegovo dihanje, ki prihaja skozi ključavnico; najbrž ve, da ni izdrla ključa.

»Samo tukaj v veži mi naredi,« pravi z zarotniškim naglasom. »Odpri no.«

Ona pa počasi obrača ključ, da bi ga neslišno izvlekla; potem potihoma stopa proti stopnicam.

»Pet minut izgubiš. Daj odpri hitro,« še sliši, a se počasi vzpenja po stopnicah. (Pahor, 2009, 70)

Kljub temu da jo okolica dojema kot počestno dekle, ki s pohajkovanjem izziva, in kljub občutenju strahu negativne izkušnje Eme ne odvrnejo od nadaljnjih samostojnih pohajkovanj po mestu, ki jo privlači, kot je za *flâneurja* značilno, s svojimi ljudmi, arhitekturo in naravnimi elementi. In ravno ti delci tržaške stvarnosti so tisti, ki največkrat sprožijo Emino analizo in pretehtavanje lastnih čustev, občutij ter spominov.

Kot pri pravem *flâneurju* tudi njena pozornost zastaja v mnogih vsakodnevnih prizorih, med drugim tudi pri mnogoterosti verskih in narodnostnih identitet mesta.

Samo okoli poldne se gneča pred cerkvijo zgosti, tedaj pa prihajajo verniki tudi iz srbske pravoslavne cerkve ob Kanalu in so že odzvonili zvonovi tudi grške pravoslavne cerkve zraven pristaniškega poveljstva. (Pahor, 2009, 103)

Četudi *flâneurjeva* hoja običajno ni usmerjena k drugemu in želi ostati v mejah anonimnosti, ustvarja možnosti srečevanja. S tega vidika je *flâneur* kontradiktoren lik, saj se ne odvrta od naključnih srečanj, obenem pa se ne podaja v globlja razmerja, ker želi ohraniti svojo samoto. Tako se tudi Ema v prvem delu romana ne spušča v intimnejši odnos z nikomer. Kljub temu vzpostavi stik z ljudmi različnih narodnosti, z Grkinjo, vdovo trgovca, pri kateri stanuje za kratek čas, in Judom, lastnikom trgovine s pohištvom, pri katerem se zaposli. Pahor skozi pripadnike neslovenskih narodov prikaže preteklost mesta, a ne zapada v stereotipe, kot je običajno za trivialno literaturo. Dokaz za to lahko vidimo tudi v dejstvu, da Ema čuti povezavo z znancem judovskega rodu zaradi zgodovine naroda, ki mu ta pripada, čeprav so bili »med prvimi, ki so v Trstu finančno podprli gibanje fašistov /.../ še pred Mussolinijevim pohodom na Rim leta 1922 /.../ ne navadna mešanica podjetnikov in tvrdke, ki so jih vodile judovske družine« (Škamperle, 2010, 15). Kljub temu se Emi zdi, da Trst ni več resnično multikulturno mesto,⁵ kot je bil nekdanj. Z Italijani v Trstu skorajda nima stikov, razen ko gre za nečaka stare Grkinje Ferruccia, s katerim doživi slabo izkušnjo, saj jo ta nadleguje. Poleg tega se z Italijani v Trstu поблиže sreča le, ko gre za fašistične predstavnike oblasti, ki so kot karabinjerji ali spremljevalne sence pričujoči na skorajda vsaki slovenski javni prireditvi. Večinoma pa Italijani zanjo ostajajo le mimoidoči sprehajalci ali drugačni neznanci, kar nakaže problematičnost vzpostavljanja stika med Slovenci in Italijani, značilno za tržaško okolje. Ko se namreč Ema oddalji od Trsta, z večjo naklonjenostjo dojema italijanske ljudi.

5 Zdi se, da je vprašanje večkulturnosti Trsta že dolgo aktualno, saj tudi v sodobnem času glede tega veljata dva nasprotna si pogleda. Nekateri zatrjujejo, da je svetovljanskost Trsta zgolj mit, ki so ga ustvarili intelektualci, drugi pa trdijo, da je Trst bil in je še vedno multikulturn (Tomažič, 2010).

V prvi fazi Eminega razvoja je njen svet napolnjen predvsem z ženskimi figurami, z nobeno pa ne razvije zaupljivega prijateljstva. Še vedno je vezana predvsem na preteklost svoje družinske zgodbe. Takšna je na primer figura pokojnega očeta, ki ga spoštuje in ima občutek, da ves čas hodi ob njej in jo spodbuja. Moški, s katerim vzpostavi stik na začetku svoje »preobrazbe«, je Robert Prelog, ki ga ceni zaradi njegove izkušnje konfinacije, s katero je moral »odplačati« nelegalno deljenje slovenskega tiska. Od njega jo hkrati odbija vzdušje žalosti, poduhovljenosti, ki ga obkroža, Ema namreč predvsem od moških pričakuje zbrano hladnost in strogo odločnost.

Nekaj duhovniškega je bilo v tem njegovem načinu, zato je sprejemala njegovo priznanje, a se je obenem vendar zavedala tistega nerazpoloženja, katerega čuti zmeraj ob dobroti, ki ima v sebi odtenke trpkosti in zatajevanja. (Pahor, 2009, 63)

Na ulici je Emina pozornost namenjena predvsem ljudem, ki so zapostavljeni zaradi svoje pripadnosti specifičnemu družbenemu sloju. S prikazom delavcev, ribičev, branjev, brezdomcev, prostitutk posredno izpostavi mestne socialne probleme. Nema lokrat nje-zanimanje prevzamejo tudi kategorije ljudi, ki na splošno veljajo za ranljivejše zaradi starosti ali družbene vloge – tako so mnogi prizori namenjeni otrokom, starejšim osebam in materam. Ema si z zapostavljenimi deli položaj dvakratno, saj jo v fašističnem Trstu marginalizira najprej dejstvo, da je Slovenka, poleg tega pa še brezposelna.

Ženica je sedela za nizko mizo z okroglimi luknjami, v katere so bile vtaknjene vrečke iz časopisnega papirja kakor narobe obrnjeni stožci. A golobi se držijo daleč od sedeče žene, ker vejo, da daje zrna samo za denar.

/.../ Na Hortisovem trgu pa je vrt zaspan, zimzelen, prašen. Zelene klopi nimajo sence in so prazne, samo na eni sedi brezdomec, ki si je opral robec in si ga vtaknil pod kapo na teme, da mu zdaj visi na tilnik in mu dela senco, medtem ko se suši in postaja skorjast. (Pahor, 2009, 26)

Privlačijo jo *flâneursko* tipične »vmesne« situacije in prostori, kraji meditacije in spominjanja, kakršni so cerkev, pokopališče, knjižnica, mestni parki pa tudi prostori čakanja, kot je tramvajška postaja. Nenavadno pozorna je na odtenke v človeškem obnašanju, na drobne gibe, poglede in na tisto, kar ostaja neizrečeno.

Vračala se je po Korzu. Opoldan. Zdi se ji, da se procesije na pločnikih premikajo na mestu, da nikamor ne grejo. Kakor, da jih je omamila vročina, vendar obrazi niso nič zaspani, oči so celo koketne, oči so predrzne ob širokih odprtinah oblek brez rokavov, pa spet oči, ki so videle predrzne oči, a ne pokažejo,

da so jih videle. Draži jo takšna hoja skozi gneče, ki se jim ne mudi, da bi kam prišle. (Pahor, 2009, 21)

Poleg tega je zanimiva perspektiva, skozi katero Ema opiše strukturo zgradb, mestnih stanovanj, ki pove veliko tudi o odtujenem odnosu med ljudmi, ki v njih bivajo.

Nadstropja nimajo nobene zveze eno z drugim, vsako je plast zase, popolnoma ločena od druge, potem pa so te plasti razdeljene z navpično črto od spodaj navzgor spet na dvojce. In človek lahko mirno živi v enem od teh predelov, tudi če v sosednjem godrnja starka, ki jo vzdržujejo dekleta na posteljah starega mesta; njena sprejemnica se počasi umakne, tako ni več onkraj zidu tvoje sobe, ampak nekje daleč, v neki zelo oddaljeni kašči, kamor sproti odnašaš obrabljene polomljene predmete. (Pahor, 2009, 69)

S sten mestnih stavb spregovori tudi fašizem, z žaljivimi napisi in fašističnimi simboli, ki v Emi vzbujajo nelagodje in strah. V bralcu, seznanjenem s sodobnim Trstom, pa takšni prizori vzbudijo nenavaden občutek in spoznanje, kako močno sled je fašizem pustil v tem mestu vse do danes.

Velike, povezane črke *W*, katerim sledi beseda *sciavi*. V tretjem nadstropju je namesto obrnjene črke *W* napisano *A morte*, pred besedo *sciavi* pa *quei porchi*. Vse povsod, kakor ponavljanje istega uroka, pa risbe, ki so po navadi na zidovih javnih straniščih; eliptična figura z žarki vse naokoli in majhen top na dveh kolesih, ki je naperjen v žarke. (Pahor, 2009, 40)

Emo najbolj prevzamejo tisti naravni elementi, ki so obenem simboli Trsta, in sicer morje s svojimi jadri-cami in parniki, burja, ki kot zavezница slovenskega človeka s svojim ropotom zakriva nedovoljeno petje v slovenskem jeziku, sončna svetloba, ki oživlja Emino telo in jo oddaljuje od zatohle sobe.

Pahor običajno ne vzpostavlja neposredne soodvisnosti med naravo in človekom, zanj narava ostaja navzočnost, ki se ne meni za človeške nesreče. Kljub temu njegovi osrednji literarni liki pogosto navezujejo tesen stik z morjem. Tako je tudi Ema v odnosu do morja intimno navezana nanj. Zanj je več kot le prisotnost, na katero je večina Tržčanov vajena in jo sprejema kot nekaj naravnega. Zanj je simbol neskončnosti in svobode, tolažba, »priežališče nesrečnikov« (Pahor, 2009, 122), vir telesnega in duhovnega ugodja, kraj, kjer se odvijajo ljubkovanja z ljubljanim moškim. Njen notranji svet je pogosto izražen z uporabo metaforike, ki se navezuje na morje in morsko okolje.

Da bi tako trajalo. Da se ne bi bilo treba nikamor vrniti. Združiti se z zrakom in s prozorno vodo, postati galeb, srebrna riba, travnik alg, skozi katere potujejo

družine bisernih telesc, biti samo čist vonj po soli, samo sol in jod in biti raztopljen v vsem in povsod, da ti nihče ne more do živega, da ti ni treba več iskati dela. (Pahor, 2009, 36)

Po drugi strani se simbioza med Emo in morjem izpolni, ko njen pogled morju pripiše človeške lastnosti.

Ob stopnicah se je morje pogovarjalo z nočjo, prijateljsko zašumelo in hitro potem nespodobno zakolcalo, ko je butnilo preveč vode naenkrat v kot ob stopnicah. (Pahor, 2009, 8)

Podobno se antropomorfizira tudi mesto, ki na trenutke pridobi človeško podobo in prevzame nase Emine tesnobne občutke, povezane s fašizmom, Ema pa v zameno nosi misel na Trst povsod s seboj, tako da ta postane pogosto merilo in primerjava vsakemu drugemu kraju, ki ga obišče.

/A/ tisti trenutek je imelo mesto v pristanišču res skazen obraz, čepelo je ob vznožju kraških gričev kakor bogatin, ki začuti, da se mu bliža konec, in se oplete z vsemi biseri ter pride leč na prod, od koder je nekoč pošiljal ladje v vse smeri sveta. (Pahor, 2009, 54)

Poleg tega je na tem mestu vredno izpostaviti pomen parnika, ki ga zasledimo tudi v naslovu. Trobljenje tega za Emo simbolizira naznanitev sprememb v njenem življenju. Prvič, ko se odloči iti na zmenek z Danilom, in drugič, ko se v jetnišnici, čisto na koncu romana, sprašuje, kaj ji bo prinesla prihodnost. Odgovora ne najde, zaznava le bližino vojne.

Svetloba na zamreženem okencu je še sivkasta, a dan se že poraja, v pristanišču pa se je pravkar oglasil globok in zagrljen bas parnika; zdaj zadržuje dih, da ga ne bi preslišala, če se bo spet oglasil. Zakaj ta glas ji je priklical v spomin trobljenje obrežnega parnika v popoldnevu, ko je samevala v najeti sobi in se zavoljo njega odločila, da je šla na pomol, kjer jo je pred veslaškim društvom čakal Danilo. In razločno čuti, da je to njeno ujetno ležanje začasno in da se bo zagotovo spremenilo, kakor se je tisto popoldne razvezalo njeno klavrno poležavanje. (Pahor, 2009, 309)

Emino občasno opuščanje *flâneurstva*

S časom, ko se začnejo Emine erotično dozorevanje, vzpostavitev ljubezenskega razmerja s tržaškim Slovincem Danilom in prehod v odraslost, se Pahor odloči prebrati najožje tržaško okolje in predstaviti Emo še v druge kraje, kot sta Gradež in Barbana. Tja se odpravi, da bi preživela nekaj časa z moškim, v katerega se zaljublja, zato se v tem delu kot ključni figuri pojavljata le Ema in Danilo, ki sta »združena /.../ sredi ljudi in hkrati ločena od njih« (Pahor, 2009, 121). Nadalje se v tretjem delu

razvoja, tj. odraslosti, prostor Eminega delovanja in premikanja nadalje širi, a tokrat z drugačnim namenom. V Padovo in Neapelj se odpravi tudi zaradi svoje družbene dolžnosti ilegalke.

V Trstu ostaja pohajkovalka, a k temu se pridruži občasna vloga izletnice, turistke v drugih krajih. Kljub temu da ostaja tudi v novi vlogi pozorna in radovedna opazovalka okolice ter ljudi, ne moremo več govoriti o pravi *flâneuse*, kakršno smo določili na začetku, čeprav v odnosu do tujih krajev in v premikanju po njih ohranja samostojnost in samozavest. Njena pozornost do krajev, ki niso Trst, je pogosto zastavljena kot primerjava z rodnim mestom, tako da v resnici v sebi še naprej ostaja usmerjena k opazovanju tržaške realnosti. Lep primer takšnega doživljanja okolice je mogoče prepoznati v Eminem doživetju Pompejev ob obisku Danila na jugu Italije. Zdi se ji, da je Danilo preveč očaran nad italijanskim stavbarstvom in umetniškim bogastvom, ker medtem »s svojim obnašanjem spreminja razmerje domačega kraja do rimskega gospostva« (Pahor, 2009, 272). Ema ostaja zvesta svojemu mestu, tako da pušča med sabo in tujim okoljem določeno razdaljo, ki jo delno omili šele, ko najde v njem referenčno točko, povezujočo z usodo primorskih ljudi.

»Otok Ventotene je prav v zalivu pred nama. Pona je malo bolj proti severu, pod Gaeto.« In bilo je, kakor da ga je spomnila na bolečino, ki jo je prav njena bližina izključevala. Da, ker ona se do zdaj ni domislila, kako blizu je krajem, kjer plačujejo kazen za svoj ponos možje, ki jih je občudovala zaradi njihovega junaštva. A hkrati je hvaležna Danilu, da je s to omembo povezal njun obisk uničenega mesta z usodo zaprtih primorskih ljudi. Ker tako se ji zdi, kakor da sta bila doslej vse preveč samo turista, ki sta prišla občudovat razvpite starine. (Pahor, 2009, 273)

Ema tudi v drugem in tretjem delu svojega razvoja najbolj intenzivno doživlja Trst, spremeni se le njen odnos, ki postane v oblikovanju mnenj in sodb prijaznejši do mestnih ljudi in zgradb. Posebno izrazita je sprememba v opisu mesta: potem ko prvič preživi skupno noč z Danilom, opazuje mestne stavbe, saj sama pri sebi ugotavlja, da se zdi, kot bi njeno življenje imelo nek smoter, kar se še bolj stopnjuje z njeno angažiranostjo v nelegalnih dejavnostih mladih Slovencev in Slovenk, ki se borijo proti fašizmu.

In sluti, kako zelo so pročelja poslopij spremenjena in na poseben način izrazita zanj, ki jih je imel za priče v svojem upornem dozorevanju, ko se že nji zdi, da so stare hiše nekoliko pomladile svojo barvo in se skušajo nasmehnuti skozi resni sivi omet. (Pahor, 2009, 180)

Kljub tej divergenci s klasičnim likom *flâneurja* se Ema skozi razvoj nikoli v celoti ne oddalji od Trsta, temveč se njen svet sčasoma napolni z vse več ljudmi in do-

godki. Lahko bi trdili, da je zveza z Danilom odločilna, da se Emin odnos do moških omehča ter nakaže spremembo, ki se zgodi v odraslosti, ko je njen svet naseljen predvsem z moškimi liki, ki so predstavljeni večidel v vlogi družbeno angažiranih mladeničev. Za Emo so ti poleg Danila razlagalci in posredovalci zgodovine ter svetovne politike. V mešani družbi ženskih in moških ilegalcev so tako moški tisti, ki govorijo, pripovedujejo in se šalijo, ženske pa poslušajo.

»Rajniki so napisali na pokopališki zid svojo ljubezen do vodje!«

»Rajniki?« In Jadran se je premaknil, da bi šel in se tako rešil praznih marenj; a njegov gib je bil hoten. »Čakaj, saj ti Kontovel ne uide.« In Pepi je vzdignil z razprtimi prsti svetla polmesca s čela, še zmeraj pa je držal Jadrana za komolec. »Prav kakor sem rekel, moj dragi. Davi grejo miljski meščani mimo dolgega zida in zagledajo velike mastne črke, ki so jih ponoči narisali pokojniki:

VODJA, IMETI TE HOČEMO V SVOJI SREDINI!

»Ha-ha,« se je zarežal Srečko in ožil že tako ozka ramena, Pepi pa je izpustil Jadrana komolec in stegoval roko k Srečkovi lakti. »Fino, kaj?« je rekel. »Fino, kaj?« (Pahor, 2009, 198)

V teku zgodbe je Ema kot aktivna ženska, ki jo zanimata zgodovina in politika ter se pogovarja z moškimi in izraža svoja mnenja, videti kot izjema, ki izstopa med ostalimi ženskimi figurami. Z moškimi splete neke vrste tiho zavezništvo, tovarištvo, ki se pokaže, ko jo fant iz nelegalne družčine na plesu loči »od tistih, ki so prišle samo zaradi nagnjenja svoje ženske čudi, da bi se razdale v ritmičnih zvokih, v zmagoslavju in šumenju plesnih oblek« (Pahor, 2009, 233).

S tem ko v odraslosti Ema postane aktivna članica družbe, se ne oddalji od mesta, nanj ne gleda več odtujeno kot na začetku romana in v času svojega razvoja. Mesto postane polno asociacij na preteklost, dogodke, ki so se ji pripetili med razvojem, in predvsem na Danila. Stik z mestom ostaja živ in za Emo pomemben celo, ko se naposled znajde v jetnišnici. Njena misel opravi tisto, česar sama kot jetnica fizično ne more. Skozi predmete, ki so ji prineseni iz zunanjega sveta, miselno prehodi mestne poti in s tem tudi svoj razvoj, ki jo je spremenil v odraslo osebo, in tako najde vsaj delno uteho.

Pri sestavi njenega osebnega zemljevida se je začelo s perilom, ki ga je prinesla Danilova mama, in čeprav je

ona ni videla, so jo lepo zlikani kosi perila povezali z njeno potjo iz Barkovelj, iz domače kuhinje v staro mesto in nazaj. Potem je prišla Verina razglednica s podobo Kanala, tako da je lahko šla mimo vrste čolnov, mimo stojnic in gledala cene, se nasmehnila ženi, ki jo je nagovorila: »No, mlada, kaj vam bom dala?« (Pahor, 2009, 301)

ZAKLJUČEK

Ema je tako skozi svoj notranji razvoj kot tudi skozi zunanje popotovanje moderen in sodoben ženski literarni lik. Zanimivo je, da Pahor uspe preseči stereotipno, trivialno in enoplastno prikazovanje ženske, ne da bi posegal po potujitvenih pripovednih perspektivah, kakršne so grotesknost, parodija, ironija, ciničnost ali nevedno-naiven pogled. Pisatelj se, zvest svojemu klasičnemu slogu, odloči za manj skrajno potezo, tako da vrednost Emine individualnosti in samostojnosti raje poudari skozi njeno upodobitev kot *flâneuse*, ki je ljubezensko razmerje in vključevanje v družbo nikdar povsem ne izniči.

Na takšen način z likom, ki globoko kognitivno in emotivno doživlja Trst,⁶ Pahor uspe prenesti mesto iz vloge prizorišča in ozadja v vlogo enega osrednjih, za Emo odločilnih protagonistov pripovedi, zlasti v prvem delu romana. Pahor v omenjenem romanu in z Emo kot *flâneuse* z občudovanjem in empatijo posreduje svoj pogled na dušo mesta in obenem posebno vrednost, ki jo ima Trst za Slovence, zlasti za tiste v Italiji.⁷ Prikaže ga na način zavračanja globalizacijskih shem in dopolnjevanja predstav dominantne kulture, za kar je lik *flâneuse* še posebno pripraven, poleg tega pa pove marsikaj o sijajni preteklosti kraja in njegovi multikulturni sestavi, za katero je še danes vprašljivo, ali je kdaj zaživel tudi kot medkulturnost.

Šla je mimo Verdijevega spomenika proti križišču; pod oboki se je za hip pomudila pred izložbo z dragulji. Saj je prav nič ne mikajo, a odkar je brala, da je bila ta palača nekoč last Kalistra, bogatega trgovca in posestnika ladij, si ne more kaj, da ne bi zadržala koraka. Zdi se ji, da jo objame šum mesta iz tistih časov, ko so slovenski in hrvaški trgovci in ladjarji imel svoje ladje in banke, ko so si Srbi sezidali cerkev v kanalu, pa Grki na obrežju, in še potem ko so si Slovenci postavili Narodni dom, ko je Cankar predaval prav tukaj v središču mesta. In tisti dragulji v izložbi so ji kakor otipljivo znamenje posmeha, mrzla svetloba, ki se brezčutno reži. (Pahor, 2009, 52)

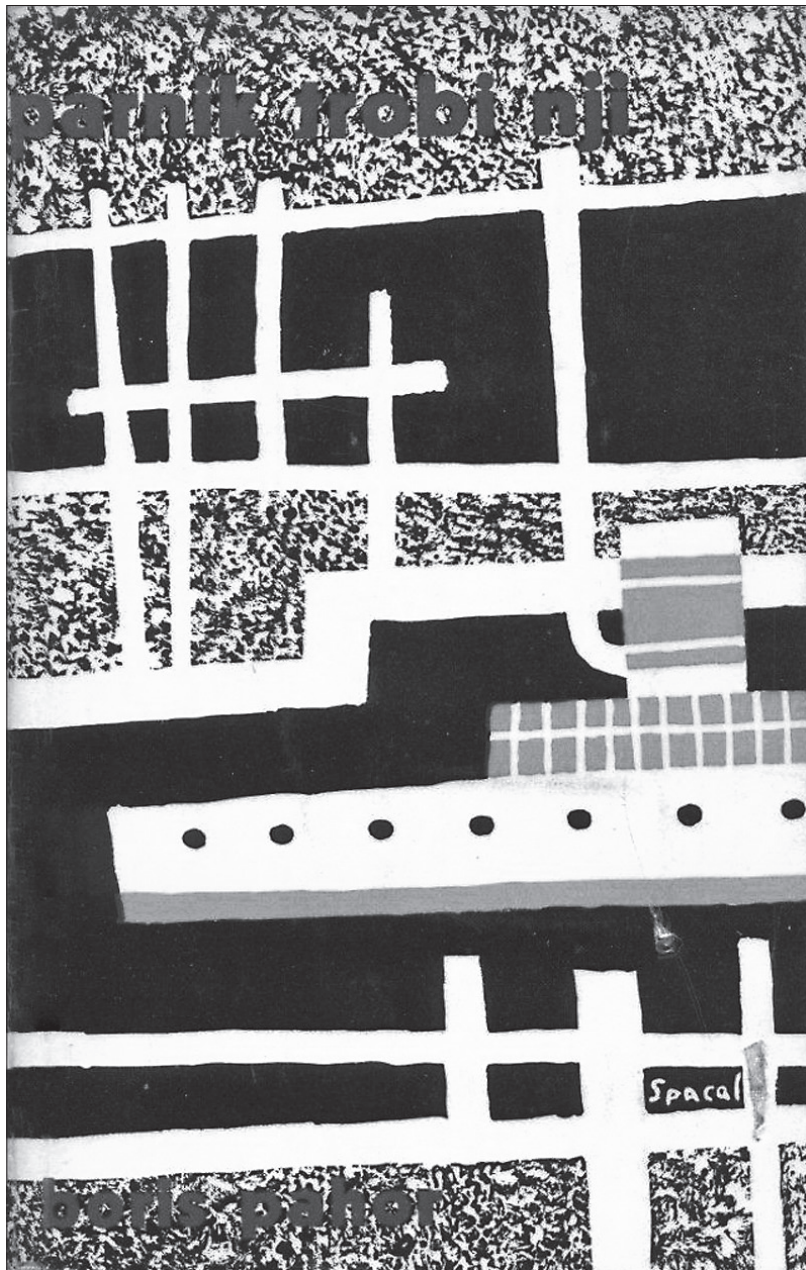
Na takšen način avtor ne prenese ideje slovenskega mestnega človeka v Trstu le v zavest osrednjeh slovenskih

⁶ V italijanski književnosti sta skozi prizmo *flâneurstva* največkrat upodobljena Neapelj in Benetke.

⁷ Po Nuvoletijevem (2006, 67) mnenju naj bi prikazi mest v književnosti vplivali tudi na sooblikovanje njihove realne podobe, *geniusa loci* in obratno. Pahorjevo prikazovanje mesta preko *flâneuse* je še posebno aktualno za tistega sodobnega bralca, ki reagira na globalizacijo in homogenizacijo življenjskih stilov z iskanjem kulturnih in zgodovinskih specifik posameznih mest. Pahor dokazuje, da je mesto lahko interpretirano kot vir poetičnosti in neizmerne števila pripovednih besedil.

bralcev, temveč je s prevodi njegovih knjig v sodobnosti ta dostopna tudi neslovenskim bralcem.⁸ Ravno zato se lahko strinjamo z Zoro Tavčar, ko zapiše, da imamo lahko Pahorja za »ambasadorja tržaške slovenske pri-

sotnosti« (Tavčar, 1993, 104) in ne le te. V Pahorjevih delih je namreč vselej navzoča »živo pričujoča misel, da Trst z morjem pripada vsem tržaškim prebivalcem« (Barbarič, 1966, 66).

Sl. 1: Naslovnica prve izdaje romana *Parnik trobi nji* (1964), opremil akad. slik. Lojze Spacal (Cankarjeva založba).
Fig. 1: The front cover of the first edition of the novel *Parnik trobi nji* (1964) designed by the painter Lojze Spacal (Cankarjeva založba).

8 Doslej je bil roman *Parnik trobi nji* preveden v tri tuje jezike in enkrat ponatisnjen v slovenščini. V francoščino je bil prestavljen leta 2008 kot *L'appel du navire* in izšel pri založbi Phébus. Leta 2009 ga je izdala italijanska založba Fazi z naslovom *Qui è proibito parlare*. Leta 2009 je bil po petinštiridesetih letih od prve izdaje ponatisnjen tudi v slovenskem jeziku pri Cankarjevi založbi, leta 2010 pa je Mohorjeva založba Celovec izdala nemški prevod *Geheime Sprachgeschenke*.

MODERNITY OF THE MAIN FEMALE CHARACTER IN THE NOVEL *THE STEAMER SOUNDS A HORN FOR HER* THROUGH THE ROLE OF A *FLÂNEUSE*

Maja SMOTLAK

University of Primorska, Science and Research Centre, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia

e-mail: maja.smotlak@zrs.upr.si

SUMMARY

The spacetime of the novel The Steamer Sounds a Horn for Her (1964) by Boris Pahor is Trieste and its surroundings during the second half of the nineteen thirties. The pessimistic beginning of the novel is illuminated only by the scenes portraying the landscape, geographical space, city of Trieste and the sea, which take place against the background of the Fascist age of violence. In the novel The Steamer Sounds a Horn for Her Trieste received one of its most convincing depictions conceived by the author through Ema, the protagonist and a traveller through physical space. The relationship that Ema establishes with Trieste, her home town, is reminiscent in several ways of the flâneur or the flâneuse, the city wanderer that was originally conceived as an exclusively male character and which first emerged in literature of the nineteenth century. In contemporaneity as well, the flâneur is usually a man, however, the flâneuse no longer carries a negative connotation but rather represents the moment of liberation and modernisation of society.

In the novel The Steamer Sounds a Horn for Her Pahor portrays Ema as a modern and contemporary female figure, an independent individual who experiences Trieste in a profound cognitive and emotive manner. Like a typical flâneur, she is attracted to everyday city scenes, observing people, architecture and natural elements. Emma's attention is devoted primarily to people who are marginalised because of their affiliation to a specific social class, their age, or their social role. She focuses on »intermediate« situations and spaces, individual nuances of human behaviour. It is the pieces of the Trieste reality that usually trigger her analysis and reevaluation of her own sentiments, emotions, and memories. With time, as she begins to mature in an erotic sense, Pahor decides to expand the narrow area of Trieste and transfers Ema as a traveller or a tourist into other environments. Her attention towards places other than Trieste is often set as a comparison with her home town, which retains a certain distance between her and the foreign environment. Then Ema's actions and movements start to expand, but with a different purpose associated with her social duty of an illegal agent countering Fascism, while in Trieste she remains a flâneuse. After her first erotic experience her attitude changes, it becomes gentler in terms of forming opinions and judgements concerning city folk and buildings. At the same time her relationship towards men softens, they begin to inhabit her adulthood in an increasing manner as socially engaged young men. Most often they play the role of interpreters and narrators of history, while next to them, Ema stands out among other female characters as an active and equal woman.

Key words: Boris Pahor, *The Steamer Sounds a Horn for Her*, female character, flâneuse, flâneur, Trieste

LITERATURA

Barbarič, Š. (1966): Tema morja v novejši slovenski prozi. Jezik in slovstvo, 11, 3, 59–67.

Bavčar, E. (1989): O pisatelju in delu: spremni esej. V: Pahor, B.: Mesto v zalivu. Trst, Založništvo tržaškega tiska, 313–322.

Glušič, H. (2002): Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja. Ljubljana, Slovenska matica.

Guagnini, E. (2006): Pričevanja – Razmišljanja. V: Zen, A.: Boris Pahor: Biografija per immagini / Biografija v slikah. Trst, Mladika, 34–35.

Jelinčič, D. (2006): Pričevanja – Razmišljanja. V: Zen, A.: Boris Pahor: Biografija per immagini / Biografija v slikah. Trst, Mladika, 42–43.

Košuta, M. (2008): E-mejli: eseji o mejni literaturi. Maribor, Litera.

Moi, T. (1999): Politika spola/teksta: feministična literarna teorija. Ljubljana, Literarno-umetniško društvo Literatura.

Nuvolati, G. (2006): Lo sguardo vagabondo: Il flâneur e la città da Baudelaire ai postmoderni. Bologna, Il mulino.

Pahor, B. (2009): Parnik trobi nji. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Pirjevec, M. (1992): Na pretoku dveh literatur. Trst, Založništvo tržaškega tiska.

Poniž, D. (1993): Romani Borisa Pahorja (Poskus vsebinske opredelitve). V: Pirjevec, M., Ban-Tuta, V. (ur.): Pahorjev zbornik: spomini, pogledi, gradiva. Trst, Narodna in študijska knjižnica, 149–158.

Rignall, J. (1989): Benjamin's Flâneur and the Problem of Realism. V: Benjamin, A. (ur.): The Problems of Modernity: Adorno and Benjamin. London - New York, Routledge, 112–121.

Rojc, T. (2006): Boris Pahor, pisatelj onkraj senc. V: Zen, A.: Boris Pahor: Biografia per immagini / Biografija v slikah. Trst, Mladika, 79–80.

Rojc, T. (2010): Zalivi Borisa Pahorja. V: Pahor, B.: Zalivi: čitanka / Boris Pahor. Ljubljana, Cankarjeva založba, 187–196.

Smotlak, M. (2010): Ženski liki v romanu Borisa Pahorja *Parnik trobi nji*. Diplomsko delo. Koper, Oddelek za slovenistiko Fakultete za humanistične študije Koper Univerze na Primorskem.

Škamperle, I. (2010): Trst je lep, vendar ga ni lahko razumeti. Pogleди: umetnost, kultura, družba, 1, 8–9, 14–15.

Tavčar, Z. (1993): Večnemu mladeniču za visoki jubilej. Pirjevec M., Ban-Tuta V. (ur.): Pahorjev zbornik: spomini, pogledi, gradiva. Trst, Narodna in študijska knjižnica, 103–106.

Tomažič, A. (2010): Lagodje kot stanje duha. Pogleди: umetnost, kultura, družba, 1, 8–9, 13–20.

Wolff, J. (1989): The Invisible Flâneuse: Women and the Literature of Modernity. V: Benjamin, A. (ur.): The Problems of Modernity: Adorno and Benjamin. London - New York, Routledge, 141–156.